

Zihnî-i Bağdâdî'nin Sefine'si ile Seyahat; Hayatı ve Eserleri Hakkında Yeni Bulgular

A Journey with Zihnî-i Baghdadi's Sefine: New Findings on His Life and Works

DOI: 10.38155/ksbd.1611063

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
31/12/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
24/05/2025

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
24/06/2025

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr., Seyid Muhammed Taki
HÜSEYİNİ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatı Bölümü
mthuseyni@gmail.com
ORCID: [0000-0003-2709-2315](https://orcid.org/0000-0003-2709-2315)

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

*Hüseyini, S. M. T. (2025). Zihnî-i Bağdâdî'nin Sefine'si ile sayahat; hayatı ve eserleri hakkında yeni bulgular. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(32), 261-286.

Öz

Bibliyografik araştırmaların en önemli kaynakları arasında tezkire ve tabakât türündeki eserler bulunmaktadır. Ancak bu eserlerde aktarılan bilgilerin bazen bilinçli olarak, bazen ise sehven hatalı içerikler barındırdığı gözlemlenmiş ve bu durum bazı tezkire yazarları tarafından eleştirilmiştir. Şair, musikîşinas, hattat ve devlet adamı olan, Zihnî-i Bağdâdî hakkında mevcut bilgilerimiz de büyük ölçüde tezkirelerde yer alan kayıtlara dayanmaktadır. Bununla birlikte, bu bilgilerin hem sınırlı olduğu hem de Zihnî'nin adıyla ilgili çeşitli yanlışlıklar içerdiği dikkat çekmektedir. Zihnî'nin hayatına dair diğer önemli bir bilgi kaynağı, onun istinsah ettiği nüshaların ferağ kayıtları ve bu nüshalar üzerine düşürdüğü notlardan elde edilmiştir. Bu çerçevede, Zihnî'nin Mehmet Paşa ile birlikte Rakka'dan İstanbul'a, ardından Mehmet Paşa'nın Trabzon valiliğine atanması nedeniyle Karadeniz yoluyla İstanbul'dan Trabzon'a seyahat ettiği; bu süreçte Sinop, Kastamonu ve Giresun gibi duraklarda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu makalede, tezkirelerde Zihnî hakkında aktarılan bilgiler incelenmiş; ayrıca istinsah ettiği nüshaların ferağ kayıtları ve zahriyelerinde yer alan notlar değerlendirilerek Zihnî'nin hayatı, eserleri ve Anadolu ile Karadeniz seyahati hakkında yeni bilgi ve bulgular sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zihnî-i Bağdâdî, Sefine, Karadeniz, El Yazma, Edebiyat ve Musikî.

Abstract

Among the most essential sources for bibliographical research are works of the *tazkira* and *tabaqât* genres. However, it has been observed that the information conveyed in these works sometimes includes inaccuracies, either deliberately or inadvertently, a point that has drawn criticism from certain *tazkira* authors. Our current knowledge about Zihnî al-Baghdâdî—renowned as a poet, musician, calligrapher, and statesman—primarily relies on the records found in these *tazkiras*. Nevertheless, these records are both limited and riddled with various inaccuracies concerning Zihnî's name. Another critical source of information about his life comes from the colophon records of the manuscripts he transcribed and the notes he inscribed on these works. Within this context, it has been established that Zihnî traveled with Mehmed Pasha from Raqqa to Istanbul and subsequently from Istanbul to Trabzon via the Black Sea, following Mehmed Pasha's appointment as the governor of Trabzon. During this journey, Zihnî stopped in locations such as Sinop, Kastamonu, and Giresun. This article examines the information about Zihnî presented in the *tazkiras* and evaluates the colophon records and marginal notes in the manuscripts he transcribed, providing new insights and findings about his life, works, and travels in Anatolia and the Black Sea region.

Keywords: Zihnî-i Baghdadi, Sefine, Black Sea, Manuscript, Literature and Music.

Giriş

Tezkireler ve tabakât kitapları, bibliyografi başta olmak üzere birçok sahada en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Ancak, bu eserlerde aktarılan bilgilerin bazen sınırlı olduğu ve yanlış bilgileri de içerebildiği gözlemlenmiştir. Yanlış bilgilerin kayıtlara geçmesi, ya eser yazarının hatalı bilgiler edinmesinden ya da eserin müstensihi tarafından yapılan bilinçli veya sehven müdahalelerden kaynaklanıyor olabilir (Herevî, 1369: 206). Bu tür bilgilerin doğrulanması ise ancak tahkik sürecinin ardından tashih edilerek mümkün olabilir.

Bu kaynakların yanı sıra, el yazması eserler üzerine düşülen kayıtlar ile istinsah edilen eserlerin ferağ kayıtları, içerdiği bilgiler bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Zira bu kayıtlar, yalnızca istinsah edilen el yazması nüshaları üzerinde yer aldıkları için, genellikle yayılmamış ve başka kaynaklarda bulunmayan bilgiler sunmaktadır.

İslam kültüründe el yazması kitaplar, bazen tek bir eseri bazen ise birden fazla eseri bir arada barındırabilir. Bir cilt içinde birden fazla eseri içeren el yazması nüshalar, bazen bir yazara ait eserlerin derlendiği “külliyyat” formunda, bazen ise farklı yazarların eserlerini bir araya getiren ve “mecmua-yı resâil” niteliği taşıyan mecmualar şeklinde karşımıza çıkar. Mecmua-yı resâil türündeki el yazmaları, bazen farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda bir araya getirilen risalelerden, bazen ise bir kişinin farklı yazarlara ait eserleri derleyip istinsah ettiği eserlerden oluşur. Bu tür el yazması nüshalar “Sefine” olarak adlandırılır. “Gemi” anlamına gelen Sefine formundaki yazmalar, bir yazarın nazım ve nesir olarak kendisine ve diğer yazarlara ait risaleler ile şiirleri bir araya getirerek oluşturduğu derlemelerdir (Sotûde, 1371: 99; Agh Ghaleh, 2011: 8-9).¹

Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde birçok sefine formunda eser telif edilmiştir ki Hinduşâh-ı Nahcivânî’nin (ö. 730/1329) *Sefine-i Hinduşâh*’ı, Devletşâh-ı Şirâzî’nin 741 (1340) yılında topladığı *Sefine-i Şems-i Hâcî*’si, İbn Yemîn-i Tuğrâî’nin (ö. 769/1368) *Sefine-i Mahmud*’u, Tacüddin Ali b. Ahmed-i Tebrizi’nin Zilk’ade 827 (1424) yılında topladığı *Sefine-i Enisü’l-‘ârifin ve munisü’l-muvahhidin*’i ve Râgıb Paşa’nın (ö. 1176/1763) *Sefinetü’r-Râgıb ve defineti’l-metâlib*’i örnek verilebilir.

Sefine türünde derlenen eserlerden biri de Zihnî-i Bağdâdî’nin *Sefine*’si olarak zikredilebilir. Şair, musikîşinas, hattat ve devlet adamı kimlikleriyle tanınan Zihnî-i

¹ “Cönk,” kitap yazımı ve derleme formlarından biri olarak lügat manasında “Sefine” gibi gemi anlamına gelmektedir. İçerik bakımından da “Sefine” formuna benzer nitelikler taşımaktadır (Gökyay, 1993: 8/73-75). Ancak, Sefinelerde kitaplar yatay olarak açılacak şekilde ciltlenirken, cönklerde bu işlem dikey biçimde gerçekleştirilir.

Bağdâdî'nin istinsah ettiği bu *Sefine*'de yer alan risalelerin ferağ kayıtları ve nüsha zahriyesine düşülen notlar, onun hayatı ve eserleri hakkında yeni bilgiler sunmaktadır.

Zihnî-i Bağdâdî'nin Hayatı ve Eserleri

Şiirlerinde "Zihnî" mahlasını kullanan şair, hattat, musikîşinas ve devlet adamıdır. İstinsah ettiği eserlerin ferağ kayıtlarında adını "Abdü'l-Cemîl b. Necef el-Bağdâdî" şeklinde tam bir ifadeyle kaydetmiştir. Ancak bazı eserlerde, "Abd" kelimesini yazmaksızın yalnızca "Cemîl" olarak kaydettiği de görülmektedir. (Şekil 5, 8, 11)

Zihnî'nin kayıtlarındaki bu ifadeler, onun Bağdatlı olduğunu açıkça ortaya koymakta olup bu durum hemen hemen tüm kaynaklarda belirtilmektedir (Solmaz, 1996: 399; Beyânî, 2017: 74; Riyâzî, 2017: 157; Enver, 1309: 78; Esrâr Dede, 2018: 129).

Zihnî ile ilgili en eski kaynak, çağdaşı ve hemşehrisi olan Ahdî'nin (ö. 1002/1593-94) *Gülşen-i Şuarâ* adlı tezkiresidir. Ancak, bu eserde Zihnî'nin ismi "Abdü'l-Cemîl" yerine, yanlışlıkla "Abdü'd-delîl" (عبد الدليل) yazılmıştır (Ahdî, 2018: 159). Ahdî'nin, Zihnî ile hem çağdaş hem de hemşehrisi olmasına rağmen ismini "Abdü'd-delîl" şeklinde kaydetmesi oldukça düşündürücüdür. Bu hatalı kayıt, sonraki kaynaklarda ve günümüzde yapılan çalışmalarda maalesef tekrar edilmiştir (Riyâzî, 2017: 157).²

"Abdü'd-Delîl" ismi, "Abd" ve "ed-Delîl" kelimelerinden oluşan bir terkip olup anlamsal açıdan sorunludur. Arapçada "Abd" kelimesi "kul" anlamına gelir ve genellikle Allah'ın sıfatlarıyla birlikte özel isimlerde kullanılır. Örneğin, "Abdullah" (Allah'ın kulu) veya "Abdu'r-Rahmân" (Rahmân'ın kulu) gibi. Ancak "Delil" ismi, Allah'ın isimleri veya sıfatlarından olmadığına göre "Abdü'd-Delil" (Delil'in kulu) terkihi de doğru sayılmayacaktır.

"Abd" ile oluşturulan terkiplerin bir diğer türü de bir kişiye verilen sıfatlarla ilişkilidir. Örneğin, "Abdü'l-hakîr" (hakir kul) veya "Abdü'z-zayîf" (zayıf kul) gibi. Bu durumda yine (delil kul) anlamında olan "Abdü'd-delîl" terkihi anlamsızdır. Bu bağlamda, "Abdü'd-delîl" (Delil'in kulu/delil kul) terkinde geçen "delîl" kelimesinde bir imla hatası olduğu ihtimali gündeme gelmektedir. Zira Arap alfabesinde "delîl" (دليل) kelimesi ile "zelîl" (ذليل) kelimesi, yalnızca bir nokta farkıyla birbirine benzemektedir. Dolayısıyla, bu ismin aslında "zelîl kul" anlamına gelen "abdü'z-zelîl" (عبد الذليل) olması muhtemeldir. Bu yanlışlık, istinsah sırasında "zelîl" kelimesindeki "z" (ز) harfinin noktasının atlanarak "d" (د) harfi olarak

² Zihnî ile ilgili çağımızda yapılan tüm araştırmalarda zikredildiği gibi Zihnî'nin ismi "Abdü'd-delîl" şeklinde yazılmıştır. Dolayısıyla bu hususa ilişkin kaynak göstermeye gerek duyulmamıştır.

okunmasından kaynaklanmış olabilir.³ Nitekim Zihnî, bazı istinsahlarında kendisini "Abdü'z-zelîl" (zelîl kul) olarak sıfatlandırmıştır. (Şekil 21 ve 22)

İslâm kültüründe, yazarların Allah'a karşı duydukları tevazu gereği kendilerini "hakir", "fakir", "zayıf", "âsî" ve "zelîl" gibi sıfatlarla anmaları yaygın bir durum olmasına rağmen, Ahdî gibi bir âlimin Zihnî'nin tevazu amacıyla kullandığı bu sıfatı yazarın ismi olarak algılayıp böyle bir yanlışlığa düşmesi, bilimsel açıdan pek kabul edilebilir bir durum değildir.

Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ* tezkiresini iki kez hazırlamıştır. Tezkirenin ilk versiyonunu 971 (1564) yılında telif etmeye başlamış veya tamamlamıştır (Akün, 1988: 509-514). Sultan Süleyman dönemine kadar olan şairlerin hayatını kapsayan bu ilk çalışma, "ravza" olarak adlandırılan üç bölümden oluşmaktadır. Ahdî, tezkiresinin ikinci versiyonunda bir "ravza" daha ekleyerek eserini 1000-1001 (1592-1593) yıllarına kadar genişletmiştir.

Zihnî'ye dair madde, *Gülşen-i Şuarâ*'nın genişletilmiş dört ravzalı versiyonunda yer almaktadır. Mevcut bulgularımıza göre, *Gülşen-i Şuarâ*'nın dört ravzalı şeklinin en eski nüshası İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (nr. 2604) bulunmaktadır. Ancak dikkat çekici olan, Zihnî maddesinin bu nüshada metnin içinde değil, sayfa kenarına istinsah edilmiş olmasıdır (nr. 2604, vr. 62a). Ayrıca, Zihnî maddesinin hattı ile nüshanın ana metnin hattı arasında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu durum, Zihnî maddesinin sonradan başka biri tarafından eklenmiş olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Bunun yanı sıra, Zihnî maddesindeki edebî ifadelerin zenginliğine rağmen Ahdî'nin üslubundan farklı bir tarzda yazılmış olması da bu görüşü desteklemektedir.

Tezkirelerde bir şairin maddesinin sonradan nüshaların derkenarına eklenmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Örneğin, Mustafa Âlî Efendî (ö. 1008/1600), *Künhü'l-Ahbâr*'ında "Monla Âşık" maddesini açıklarken, bu şairin maddesinin Âşık Çelebî'nin (ö. 979/1572) *Meşâiru's-Şu'arâ* tezkiresinin bir nüshasına daha sonra derkenar olarak eklendiğini belirtmiştir (Âlî, 2017: 250).

Bu örnekten yola çıkarak, Ahdî'nin tezkiresindeki Zihnî maddesinin de sonradan eklenmiş olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulabilir. Ayrıca, bu maddeyi ekleyen kişi, Zihnî'nin ismini yanlış kaydetmiş ve bu yanlışlık günümüze kadar eleştirel bir değerlendirme yapılmaksızın kabul edilmiştir. Bu tür eklemeler ve yanlışlıklar, özellikle el yazmalarında

³ İbarelerdeki harflerin noktalamalarından kaynaklanan yanlış okumaların bir örneği olarak Osman Dede'nin *Rabt-ı Tağyîrât-ı Mûsikî* adlı eserinin *Rabt-ı Ta'bîrât-ı Mûsikî* şeklinde okunması zikredilebilir. Bk. (Salmani, 2023: 600-610).

istinsah sürecindeki hatalar veya sonraki müstensihlerin müdahaleleri sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁴

Ahdî'nin tezkiresinde, Zihnî'nin ahlakının güzel olduğu, gençliğinde gece gündüz ilim tahsiliyle meşgul olduğu ve marifet erbabının hizmetinde bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, musikî ilminde süreklilik gösterdiği, nakış ile savtta misalsiz olduğu, kemançe çalma konusunda üstât olduğu, iyi bir münşî olduğu ve şiirlerinin de bulunduğu belirtilmiştir (Solmaz, 1996: 399).

Esrâr Dede (ö. 1211/1797), Zihnî'nin ismini, çeşitli defterlerde ve mecmualarda "Zihnî-i Kadîm" şeklinde mahlası üzerinden kaydedildiğini belirtmiştir. Ayrıca, Zihnî'nin hem Türkçe hem de Farsça şiirler yazdığını, sayısız muamma oluşturduğunu ve musikî ilminde büyük bir şöhret kazandığını da aktarmıştır. Esrâr Dede'nin ifadesine göre, Zihnî Konya'da Mevlânâ dergâhında çileye çekilmiş, oradan seyahate çıkarak Bağdad'a gitmiştir.

Esrâr Dede, tezkire yazarlarından Latifî ve Safâyî'yi rahmetle anarak onların şairler hakkında insafli bir tutum sergilediklerini belirtmiştir. Ancak bazı tezkire yazarlarını, isim vermeden sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu yazarların, Zihnî de dâhil olmak üzere "erbâb-ı tarîk-i fakr u fenâ" ehline karşı, bilerek veya unutarak "tarafgir" bir yaklaşım sergilediklerini ve eserlerinde bu şahsiyetlere yer vermediklerini ifade etmiştir. Esrâr Dede, bu tutum nedeniyle söz konusu tezkire yazarlarının eserlerini itibarsız nitelendirdiğini "Görülmez mi ki Ruşenî ve Gülşenî gibi zatları pesend itmeyüp nice bi-nâm u nişân ve bi-zât u zamanları kurı laf ü güzaf ile nâm-âver itmek semtine zâhip olmuşlardır." ifadeleriyle dile getirmiştir (Esrâr Dede, 2018: 129).

Esrâr Dede'nin işaret ettiği tezkire yazarlarının eserleri incelendiğinde, durumun tam tersinin geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Esrâr Dede'nin insaf ve rahmetle andığı Latifî ve Safâyî'nin tezkirelerinde, kendisinin savunduğu Zihnî, Gülşenî ve Ruşenî gibi isimlere yer verilmediği görülmektedir. Aksine, Esrâr Dede'nin eleştirdiği ve isimlerini açıkça belirtmediği tezkire yazarlarına yönelttiği eleştirilerin, aynı zamanda Latifî ve Safâyî'yi de kapsadığı söylenebilir (Esrâr Dede, 2018: 129).

Gelibolulu Mustafa Âlî Efendî de Esrâr Dede gibi bazı tezkire yazarlarına yönelik sert eleştirilerde bulunarak *Künhü'l-Ahbâr*'ında bazı tezkirecilerin tezkirelerinde "müddet-i ömründe bir muhtasar beyte mâlik olan 'ulemâyı ve ba'zı agniyâyı mücerred kendünün ebnâ-yı cinsinden olmağla ol eser-i menşûrda vâsf ile evc-i süreyyâyı çıkarmışdur" ve "ekâbir-i şu'arânun

⁴ Abdü'l-Cemîl Zihnî'nin ismi, farklı kaynaklarda Abdü'l-Celîl şeklinde de kaydedilmiştir (Kehhâle, 1993: 2/50; İsmail Paşa, 1951: 1/500).

ekserine kizb ü dürûğ iftirasın idüp” ve “endek şu’ûrı ifrâtla vasf idüp” diye eleştiriler yapmıştır (Âli Efendî, 2017: 251).

Ali Enver de *Semâ'hâne-i Edeb*'inde Esrâr Dede'nin aktardığı bilgileri doğrulamadan tekrarlamış, Esrâr Dede'nin Latifî ve Safâyî dışındaki tezkire yazarlarına yönelik eleştirilerine yer vermiş ve Esrâr Dede'nin bu eleştirilerinde haklı olduğunu vurgulamıştır (Envâr, 1309: 78-79).

Zihnî'den bahseden diğer tezkire yazarları da genellikle aynı bilgilere yer vermişlerdir. Riyâzî, tezkiresinde Zihnî'nin ismini “Bagdâdî Necef-zâde Monlâ ‘Abdü’l-delîl” şeklinde kaydederek Gâzî Girây Hân'ın (ö. 1016/1607) defterdarlığını yaptığını belirtmiştir (Riyâzî, 2017: 157; Beyânî, 2017: 74).

Kaynaklar, Zihnî'nin sadece edebiyat alanında değil, aynı zamanda musikî konusunda da oldukça maharetli olduğunu vurgulamaktadır (Sungurhan, 2009: 325; Solmaz, 1996: 399; Esrâr Dede, 2018: 129). Musikî konusunda elimize ulaşan bir beste mecmuasında, “bestesi sahip güfte” başlığıyla Zihnî'nin Hz. Muhammed'e yazdığı methiye gazeline yaptığı beste kaydedilmiştir (Ali Emirî, Manzum nr. 650, vr. 25b). Gazelin matlaı da şu beyit ile:

“Gönülde cilveger nakş-i hayâlin Yâ Resûlallah

Enîsim rûz u şeb fikr-i visâlin Yâ Resûlallah”

Zihnî ile ilgili bu kaynaklar dışında şairler tezkiresi türünde yazılan Sehî Beg'in *Heşt Bihişt*'inde, Esad Mehmed Efendî'nin *Şâhidü'l-Müverrihîn*'inde, Ubeydî'nin *Netâyicü'l-ezhâr*'ında Hafız Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*'inde ve Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-şuarâ*'sında Zihnî'den söz edilmemiştir.

Zihnî'nin vefat yılına ilişkin farklı tarihler kaydedilmiştir. Esrâr Dede, Zihnî'nin vefatını "elf-i kâmil" (1000/1591-92) yılı olarak kaydederken, Müstakimzâde 1025 (1616) yılında, Mehmed Süreyyâ ise 1032 (1622) yılında vefat ettiğini belirtmiştir (Müstakimzâde, 1928: 244; Mehmed Süreyyâ, 1996: 1713). Riyâzî, Zihnî'nin vefatını 1023 (1614) yılı olarak kaydetmiş ve bu tarih, Mehmet Nail Tuman tarafından da kabul edilmiştir (Riyâzî, 2017: 157; Tuman, 2001: 290).

Zihnî-i Bağdâdî'nin Eserleri

Kaynaklar Zihnî'nin Farsça ve Türkçe şiirleri ile sayısız muammasına değinmiştir. Zihnî hakkında bilgi veren en eski kaynak olan Ahdî'nin *Tezkire*'sinde yalnızca şiirlerinden bahsedilmiştir. Buna karşın, Esrâr Dede, Zihnî'nin şiirlerinin yanı sıra *Sâkî-nâme* adlı eserinden

de söz etmiş; Riyâzî ise Zihnî'nin *Yusuf u Züleyhâ* mesnevisini ayrıca zikretmiştir (Solmaz, 1996: 399; Esrâr Dede, 2018: 130; Beyânî, 2017: 74; Riyâzî, 2017: 157).

Yusuf u Züleyhâ

Riyâzî'nin tezkiresinde açıkladığı üzere, Zihnî bu mesnevîsini Gâzî Girây'ın defterdarlığını yaparken 1008'de (1599-1600) kaleme almıştır (Riyâzî, 2017: 157). Zihnî, mesnevîsini tamamlarken elli yaşlarında olduğunu açıklamıştır. Bu bilgiden yola çıkarak 958'de (1551-1552) doğduğunu söylemek mümkündür (Doğan, 2020: 202).

Mecmua-yı Eş'âr

Zihnî'nin şiirlerinden bir Divân hazırlanıp hazırlanmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁵ Ancak el yazması şiir mecmualarında Zihnî'nin mesnevî, kaside, mersiye, nazire, musammat, terkib-bend, terci-bend ve muamma formlarında pek çok şiiri kaydedilmiştir (Doğan, 2020, 199-222).⁶ Zihnî'nin bu kadar çok şiire sahip olması, onun bir *Divan*'ının da olduğuna dair bir kanaat uyandırmaktadır.

Sâkî-nâme

Zihnî'nin bu eserinden Esrâr Dede bahsederek matla'ını getirmiştir (2018: 130). Bu eser, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda (nr. A 1818, vr. 42a-43b) bulunan nüshası esas alınarak neşredilmiştir (Kesik & Baka, 2012: 957-968).

Sefine ve Hâşiye ale'l-Kasidetî'l-Hamriyye

Zihnî'nin bu iki eserinden makalenin devamında bahsedilecektir.

Zihnî'nin Sefine'si ile Seyahat

Zihnî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili yeni bilgiler, onun istinsah ettiği eserlerin ferağ kayıtları ve nüsha üzerindeki notları aracılığıyla tespit edilmiştir.

Zihnî'nin istinsah ettiği iki nüsha belirlenmiştir. Her iki nüsha da risaleler mecmuası olup, biri İstanbul Bayezid Kütüphanesi, Veliyüddin Efendî Koleksiyonu'nda (nr. 1986), diğeri ise *Sefine* ismini verdiğimiz İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendî Koleksiyonu'nda (nr. 3790) bulunmaktadır (Hüseyni, 1400: 720).

⁵ Âgâ Büzürg (ö. 1970), herhangi bir nüsha göstermeden Zihnî'nin bir *Divân*'ı olduğunu kaydetmiştir (2009: 9/339).

⁶ Ayrıca bk. *Mecmû'a-yî Eş'âr*, Ankara, Milli Ktp., nr. 154, vr. 3b, nr. A6095, vr. 11b ve nr. A5794, vr. 3a-3b; İstanbul, Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 555, vr. 10a. Bu mecmualar dışında, Zihnî *Sefine*'sinin (190b, 191b ve 192a, 194b) varaklarında Farsça ve Türkçe gazellerini istinsah etmiştir.

Veliyüddin Efendî Koleksiyonu'ndaki nüsha, iki risale içermektedir. Birinci risale, Şücâ b. Ali el-Hüseynî el-İsfahânî'nin (11./16. yüzyıl) Mekke'deyken Celâleddin Devvânî'nin (ö. 908/1502) *Risâleti'z-Zevrâ*'sını Arapçadan Farsçaya çevirdiği eser olup nüshanın 21b-27b varaklarında yer almaktadır (Muhammed el-Emin, 1983: 7/332).⁷ Bu eser, müellif nüshası olup 18 Cemâdiyü'l-âhir 1003 (28 Şubat 1595) tarihinde tamamlanmıştır. İkinci eser ise, Devvânî'nin *Şevâkilü'l-hûr fî şerhi Heyâkili'n-nûr*'u olup nüshanın 28b-122a varaklarında yer almaktadır. Bu eser, Zihnî tarafından 9 Şaban 1004'te (8 Nisan 1596) Amid'de (Diyarbakır) istinsah edilmiştir. Zihnî'nin derlediği *Sefine*'sinin içeriği de ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Zihnî, *Sefine*'sinin zahriyesinde yer alan kayda göre, İskender Paşa'nın (ö. 979/1572) oğlu Mehmet Paşa (ö. 999/1591) ile birlikte kara ve deniz seyahatlerine katılmıştır. İlk seyahatini 995-998 (1587-1590) yılları arasında Rakka'dan İstanbul'a kara yoluyla gerçekleştirmiştir. İkinci seyahatini ise 998-999 (1590-1591) yılları arasında İstanbul'dan Trabzon'a doğru Karadeniz üzerinden gemi ile yapmıştır. Zihnî, bu tarihten sonra Trabzon'dan ayrılarak üçüncü seyahatini İran'a doğru başlatmıştır.

Mehmet Paşa, babası İskender Paşa'nın Diyarbakır'da görev yaptığı dönemde, 932 (1526) yılı civarında doğmuştur. İlk eğitimini Diyarbakır'da almış, burada başta Muslihüddin Lârî (ö. 979/1572) olmak üzere birçok müderristen dersler almıştır. Mehmet Paşa, babası İskender Paşa'nın 974 (1567) yılında Bağdat valiliğine atanmasıyla Bağdat'a gitmiş ve burada Zihnî-i Bağdâdî ile tanışmıştır. 977 (1570) yılında babasının Mısır valiliğine atanmasının ardından, Mehmet Paşa Mısır'a gitmiş ve burada dönemin âlimlerinden ders almıştır. İskender Paşa'nın 979 (1572) yılında vefat etmesinin ardından, Mehmet Paşa Mısır'dan ayrılarak liyakati nedeniyle Kudüs-i Şerîf mîrlivâlığına atanmıştır. Mehmet Paşa'nın 998 (1590) yılında devlet işlerinden uzaklaşarak seyahate çıktığı ifade edilmiştir (Emîrî, 2018: 381; Ekmekçi, 2008: 29, 77). Ancak bu bilginin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Mehmet Paşa, Trabzon valiliğine atanmış olup bu sebeple İstanbul'dan seyahatine başlamıştır. Nitekim Zihnî, istinsahlarında Mehmet Paşa'dan Trabzon valisi unvanıyla bahsetmiştir.

Mehmet Paşa, Bağdat'ta Zihnî ile tanıştıktan sonra, vefatına kadar Zihnî'yi yanından ayırmamıştır. Ali Emîrî'ye göre, Derviş Paşa olarak da bilinen Mehmet Paşa, ilim ve sanata olan sevgisiyle tanınmış, “dâ'ire-i ikâmeti daima âlimler, şairler ve fazıl kişilerle dolu olmuştur.” Evi, dönemin önde gelen âlimleri ve sanatçılarının buluşma noktası haline gelmiştir.

⁷ Zihnî, bu nüshanın zahriyesinde eserin müellifini yanlışlıkla Mir Şücâuddin Mahmud-i İsfahânî olarak kaydetmiştir (Veliyüddin ktp., nr. 1986, vr. 1a). Bk. (Muhammed el-Emin, 1983: 6/164).

Ali Emîrî, Zihnî'nin musikî ve şiir alanında önemli isimlerden biri olup daima Mehmet Paşa ile birlikte olduğunu “Âshâb-ı mûsikî ve şuarâdan Ahmed-i İstanbûlî ve Zihnî-i Bağdâdî gibi zurefâyı yanından ayırmazdı. Her nereye gitse beraber götürürdü” ibareleriyle ifade etmiştir (Ali Emîrî, 2018: 381).

Zihnî'nin Mehmet Paşa ile Rakka'dan İstanbul'a Seyahati

Zihnî, Mehmet Paşa ile birlikte İstanbul'a yaptığı seyahatin başlangıç noktasını eserinde açıkça belirtmemiştir. Ancak, *Sefine*'sinde, Zi'l-ka'de 995 (Ekim 1587) tarihinde Rakka'da bulunduğunu ifade etmektedir (Şekil 17). Rakka'da bir süre kaldıktan sonra, 23 Zi'l-ka'de 996'da (14 Ekim 1588) Urfa'da olduğu kaydedilmektedir (Şekil 8, 9). Ardından, 24 Şaban 997'de (8 Temmuz 1589) Amid'e (Diyarbakır) ulaşmıştır (Şekil 19). İstanbul'a ne zaman vardıkları kesin olarak bilinmemekle birlikte *Sefine*'nin zahriyesine düşülen kayıttan, Ramazan 998'de (Temmuz 1590) İstanbul'da oldukları anlaşılmaktadır.

Zihnî'nin Mehmet Paşa ile İstanbul'dan Trabzon'a Seyahati

Zihnî, kısa bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Mehmet Paşa ile birlikte Karadeniz yoluyla Trabzon'a doğru seyahatine başlamış ve 1 Zi'l-hicce 998 (1 Ekim 1590) tarihinde Kastamonu'nun Kitroz (Gideros) Limanı'nda duraklamıştır (Şekil 14 ve 17). Gideros'tan ayrılımlarının ardından Karadeniz'de meydana gelen şiddetli bir fırtına nedeniyle, 4 Zi'l-hicce 998'de (4 Ekim 1590) Kastamonu'nun Timene adlı kasabasında birkaç gün konaklamak zorunda kalmışlardır (Şekil 3, 4, 11).

Timene limanından ayrıldıktan sonra 12 Zi'l-hicce 998'de (12 Ekim 1590) Sinop'ta birkaç saatlik bir mola vermişlerdir (Şekil 5). Sinop'tan sonra Giresun'a ulaşp birkaç saat duraklamaktan sonra aynı gün Derebolu (Tirebolu) limanına varmışlardır (Şekil 6). Nihayetinde, 19 Rebi'ü'l-âhir 999'da (14 Şubat 1591) Trabzon'a varmış (Şekil 7, 15) ve en az 29 Ramazan 999'a (21 Temmuz 1591) kadar Trabzon'da kalmışlardır (Şekil 16, 20, 22).

Zihnî'nin Trabzon'dan İran'a Seyahati ve Diyarbakır'a Dönüşü

Zihnî'nin Trabzon'dan ayrılarak İran'a doğru seyahatine başladığı, büyük olasılıkla Mehmet Paşa'nın 1591 yılında vefatıyla alakalıdır. Bu bağlamda, 999 yılı Zilkade'sinin son günlerinde (Eylül 1591) Rize'de bulunduğu kaydedilmiştir (Şekil 13). Rize'den sonraki durağı olan Erzurum'a Muharrem 1000'de (Kasım 1591) ulaştığı görülmektedir (Şekil 10). Erzurum'da yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra 17 Muharrem 1001'de (24 Ekim 1592) Ordubâd'da olduğu tespit edilmiştir (Şekil 21). Cemâdiyü'l-evvel 1001'de (Şubat 1593) ise Nahçıvan'da bulunmuştur (Şekil 18).

Nahçıvan'da bulunduğu sırada, dönemin tanınmış âlimlerinden Mecdüddin Ali Kavsî-i Şüşterî (ö. 1011/1602) ile görüşme gerçekleştirmiştir. Kavsî, Zihnî'nin talebi üzerine kendisi için hoş bir nestâlik hatla Farsça bir rubai kaleme almıştır (Sefine, vr. 1b; Begjani, 1393: 41).

Zihnî'nin İran'da hangi şehirlerde bulunduğu ve kimlerle görüştüğüne dair *Sefine*'sinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak onun, İran'da edebiyat ve tasavvuf erbabıyla temas kurduğu, temellük ve istinsah ettiği nüshaların üzerine düşülen kayıtlardan anlaşılmaktadır. Zihnî'nin tasavvufla olan yakın ilişkisi, şiirlerinden ve Esrâr Dede'nin açıklamalarından da açıkça görülmektedir.

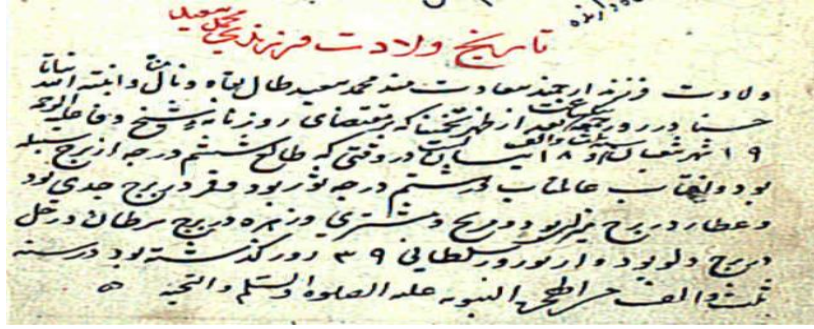
Zihnî istinsah ettiği nüshanın zahriyesinde (Veliyüddin Ef., nr. 1986, vr. 1b), hocasının adını Mirzâ İbrahim olarak belirterek Arapça bir rubaisini yazmıştır. Mirzâ İbrahim b. Hüseyin b. 'Atâullah Hasan el-Hüseyinî el-Hemedânî (ö. 1025/1616), Şah Abbas Safevî (ö. 1038/1629) döneminde babasının yerine Hemedân kadısı olarak atanmıştır (Abdullah Efendî, 1401: 1/9, 28). Ancak Mirzâ İbrahim, kadılık görevinden ziyade ilim ve irfanla meşgul olmuştur (İskender Beyk, 1350: 1/149-150).

Zihnî'nin büyük bir olasılıkla Mirzâ İbrahim ile Hemedân'da görüştüğü ve onun eserlerini incelediği düşünülmektedir. Nitekim Zihnî, hocasının kaleme aldığı eserlerin isimlerini *Sefine*'sinin 146b varağında kaydetmiştir. Ayrıca, Mirzâ İbrahim birçok talebe yetiştirmiştir. Bu talebelerden biri de Mir Abdülgani-i Tefrişî'dir (İskender Beyk, 1350: 2/756). Zihnî'nin istinsah ettiği nüshanın zahriyesinde, Mir Abdülgani-i Tefrişî tarafından kendisine ithafen yazılan bir rubâî de yer almaktadır (Veliyüddin Ef., nr. 1986, vr. 1a).

Zihnî'nin İran'da ne kadar kaldığı tam olarak bilinmemekle birlikte, 1004 (1596) yılında Diyarbakır'da bulunduğu, istinsah ettiği Devvânî'nin *Şevâkilü'l-Hûr* adlı eserinin ferağ kaydından anlaşılmaktadır (Veliyüddin Ef., nr. 1986, vr. 122a).

Zihnî'nin Oğlu

Zihnî'nin evliliği ve çocuklarıyla ilgili mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak, *Sefine*'sinde yer alan bir kayıttan, "Muhammed Said" adında bir oğlunun bulunduğu ve bu oğlunun 19 Şaban 1003'te (29 Nisan 1595) doğduğu öğrenilmektedir. (Şekil 1)

Şekil 1. Zihnî, Sefine, Esad Ef.Ktp., nr. 3790, vr. 3b

«تاریخ ولادت فرزندى محمد سعید
ولادت فرزند ارجمند سعادت مند محمد سعید طالع و نال و انبته الله
بناتا حسنأ - در روز جمعه بیک ساعت بعد از ظهر تخمیناً که بر مقتضای
روزنامه شیخ وفا - علیه الرحمه - 19 شهر شعبان سنة ثلث و ألف و 18
نیسان است در وقتی که طالع ششم درجه از برج سنبله بود، و آفتاب
عالمتاب در هشتم درجه ثور بود، و قمر در برج جدی بود، و عطارد در برج
میزان بود، و مریخ و مشتری و زهره در برج سرطان، و زحل در برج دلو
بود، و از نوروز سلطانی 39 روز گذشته بود در سنة ثلث و ألف من الهجرة
النبوية - علیه الصلوة والسلام والتحية»

Evladım Muhammed Said'in veladeti

Aziz evladım **Muhammed Said** – Allah ömrünü uzatsın, arzularına kavuşursun ve güzel bir gül gibi yetiştirisin – Şeyh Vefâ'nın – Allah'ın rahmeti üzerine olsun – *Rûznâme*'sine göre, Cuma günü, yaklaşık bir saat öğleden sonra, 19 Şaban 1003 yılında ve Nisan'ın 18. gününde; sümbül burcunun 6. derecesinde; âlemi aydınlatan güneşin boğa burcunun 8. derecesinde; kamer, oğlak burcunda; utarid terazi burcunda; merih, müşteri ve zühre yengeç burcunda; zühal, kova burcunda olduğu ve Sultani nevruzdan da 39 gün geçtiği bir vakitte dünyaya geldi. Nebevî – Allah'ın salavatı, selamı ve tarhiyatı üzerinde olsun – hicretinin 1003 senesinde.

Zihnî'nin Tespit Edilen İki Eseri

Hâşiye ale'l-Kasideti'l-Hamriyye

Zihnî'nin bu eseri ve devamında zikredilen *Sefine*'si, mevcut kaynaklarda herhangi bir şekilde anılmamaktadır. Bununla birlikte, Zihnî'nin *Kasîdetü'l-Hamriyye* üzerine kaleme aldığı *Hâşiye* de *Sefine*'sinde yer almaktadır.

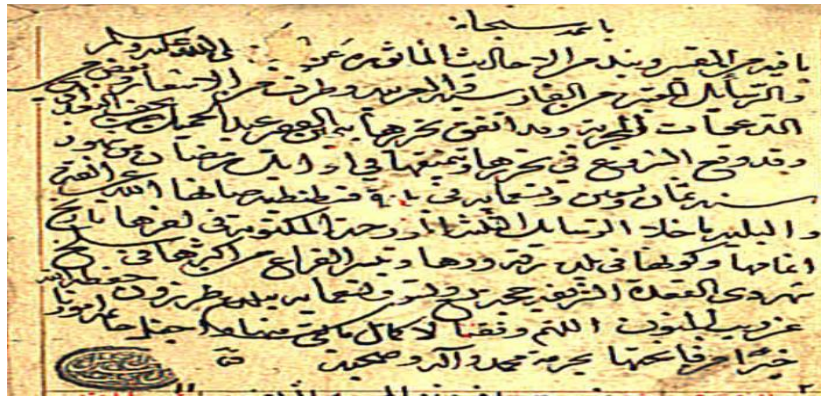
İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) en tanınmış ve beğenilen kasidelerinden biri *Kasîdetü'l-Hamriyye* veya *Kasîdetü'l-Mîmiyye* adlı kasidesidir. Bu kasideye, Davud-i Kayserî (ö. 751/1350), Ali-i Hemedânî (ö. 786/1385), Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492), İdris-i Bitlisî (ö. 926/1520), Kemalpaşazade (ö. 940/1534) ve İsmail Ankaravî (ö. 1041/1631) gibi birçok âlim tarafından Arapça, Farsça ve Türkçe şerh yazılmıştır. Zihnî de Zilkade 995'te (Ekim 1587) Rakka'dayken istinsah ettiği *Kasîdetü'l-Hamriyye*'ye (*Sefine*, vr. 75a-80a) 1 Zilhicce 998'de (1 Ekim 1590) Kastamonu'nun Gideros limanında *Hâşiye*'sini yazmıştır (Şekil 17).

Sefine

Daha önce açıklandığı üzere “sefine”, telif formlarından biri olarak mecmua-yı resâil mahiyetindeki eserler arasında yer almaktadır. Zihnî'nin *Sefine*'si de bir “mecmua” olup bünyesinde birçok eseri barındırmaktadır.

Zihnî'nin istinsah ettiği bu eserin el yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Ef, nr. 3790) bulunmaktadır (Hüseyini, 1400: 720-730). Nüsha; talik, nesih, sülüs ve tevki' hatlarıyla 197 varakta istinsah edilmiştir. Müstakimzâde, Zihnî'nin nesih ve sülüs hatlarında usta olduğunu yazmıştır (Müstakimzâde, 1928: 244). Zihnî'nin bu istinsahlarından onun aynı zamanda nest'alik, divânî ve tevki' hatlarında da maharetli olduğu anlaşılmaktadır. Sayfa satır sayıları değişik olup genelde 18 satırda yazılmıştır. Varakların ölçüleri 195x107mm'ken metin ölçüleri farklı olup çoğunlukla 156x70 ölçüsündedir. Nüshada başlıklar ve keşideler kırmızı mürekkep ile istinsah edilmiştir. Risâleler arasındaki kayıtlar, nakiller, fevaid ve alıntılar ise bazen çapraz tarzında istinsah edilmiştir. Nüsha cildi ise kahverengi deri ile kaplanmış mukavva, miklepli ve zincirli bir cilttir. Esad Efendî'nin vakıf mührü (5a) varağında ve Zihnî'nin (991 عبد الجميل بن نجف) “Bende, Abdü'l-Cemîl b. Necef 991” ibarelerini içeren 991 (1583) tarihli mührü de (1a, 2a) varaklarında yer almaktadır.

Zihnî, *Sefine*'sinin (1a) ve (2a) varaklarında, eserin istinsah sürecine ilişkin Arapça ibarelerle bilgi vererek ardından *Sefine*'de yer alan eserlerin isimlerini kaydetmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr. 3790, vr. 1a

«ما فيه من التفسير ونبد من الاحاديث المأثورة عن النبي – صلى الله عليه وسلم – والرسائل المعتبرة من الفارسية العربية وطرف من الاشعار وبعض من الدعوات المجربة وقد اتفق تحريرها بيمن الفقير **عبد الجميل بن نجف البغدادي** وقد وقع الشروع في تحريرها وتنميقها في اوائل رمضان من شهور سنة ثمان وتسعين وتسعمائة في بلدة **قسطنطينية** – صانها الله عن الفتن والبلىة – : ما خلا الرسائل الثلاثة المورخة المكتوبة في اخرها تاريخ

اتمامها وكونها في بلدة رقة ورها وتيسر الفراغ من اكثرها في سلخ شهر
ذي القعدة الشريفة حجة تسع وتسعين وتسعمائة ببلدة طربزون – حفظه الله عن
ريب والمنون – اللهم وفقنا لاكمال ما بقى منها واجعل خاتمة امورنا
خيراً من فاتحتها بحرمة نبي وآله وصحبه .

İçinde tefsirlerden ve Peygamber'den - sallallahu aleyhi ve sellem - nakledilen hadislerden alıntılar, Arapça ve Farsça risaleler ve şiir parçaları ile bazı muteber ve tecrübe edilmiş dualar bulunmaktadır. Bu yazılar fakir **Abdü'l-Cemil b. Necef el-Bağdâdî**, tarafından hazırlanmış olup, düzenlenmesi ve yazımına dokuz yüz doksan sekiz (998) yılının Ramazan ayının başlarında **Kostantiniyye** şehrinde - Allah onu fitne ve beladan korusun - başlanmıştır. Ferağ kayıtlarında **Rakka** ve **Rüha** şehirlerinde istinsah tarihleri kaydedilen üç risâle hariç, diğerleri dokuz yüz doksan dokuz (999) yılının Zilkade ayının sonunda **Trabzon** şehrinde (Allah onu tehlikelerden ve ölümden korusun) tamamlanmıştır. Allah'ım, geri kalan kısmının tamamlanmasında bize başarı ver ve işimizin sonunu başından daha hayırlı kıl, Muhammed - sallallahu aleyhi ve sellem, ailesi ve sahabelerinin hürmetine.

Sefine'nin (3b-11b) varaklarında Arapça ve Farsça fevâid ve alıntılar kaydedilmiştir. (3b) varağında, İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) Ashab-ı Kehf'in isimleri ve bu isimlerin Farsça manaları not edilmiştir. Aynı sayfada, Zihnî, Muhammed Said adındaki oğlunun 19 Şaban 1003'te (29 Nisan 1595) doğduğuna dair bir kayıt düşmüştür. (4b)'de, Molla Tevfik-i Gilânî'nin (10./16. yy) *el-Emânî*'sinden bir alıntı yer almıştır. 5a'da, Hasan Çelebî'nin (ö. 891/1486), Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ında ve Taftâzânî'nin (ö. 792/1390) *el-Mutavvell*'ine yazdığı hâşiyelerinden alıntılar bulunmaktadır. (5b-7b) varaklarında ise Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286), İzzüddîn b. Cemâa (ö. 767/1366), Mevlânâ Kestelî (ö. 901/1496) ve Kemâlpaşazâde'nin (ö. 940/1534) eserlerinden alıntılar yer almaktadır. *Sefine*'nin (7b) varağında, Kemalpaşazâde'nin *Fetva fî Hakkı İbnü'l-Arabî* adlı eseri yer almaktadır. Aynı sayfada dış ağrısı için Farsça bir dua bulunmaktadır. (8b-9a) varaklarında, Mevlânâ Bâyezîd-i Burânî'nin (9./15. yy) domuz hastalığı için Farsça bir duası bulunmaktadır. (9b-10b) varaklarında ise *Kenzü'l-İbâd* ve Ali el-Bedahşânî'nin (ö. 909/1503) *Ahlasü'l-Hâlısa* adlı eserlerinden ve Kadî Beyzâvî'nin tefsirinden alıntılar yer almaktadır.

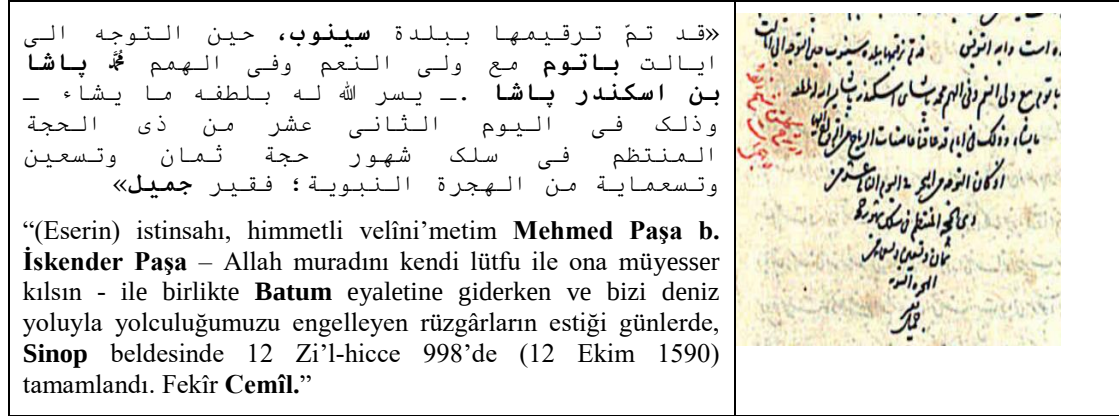
Sefine'nin (11a-12a) varaklarında, Rûzbihân el-Baklî'nin (ö. 606/1209) '*Arâ'isü'l-Beyân fî Hakâ'iki'l-Kur'ân*' adlı tefsirinin Muavvizeteyn sûrelerinin tefsiri istinsah edilmiştir. Nüshanın ferağ kaydına göre, Zihnî, Mehmet Paşa ile birlikte Karadeniz yoluyla Trabzon'a giderken esen fırtınalar nedeniyle Kastamonu'nun "Timene" adlı limanında duraklama zorunluluğu yaşamış ve bu eseri 5 Zilhicce 998'de (5 Ekim 1590) burada istinsah etmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.12a

Sefine'nin (12b) varağında, Hüseyin Kâşifi'nin (ö. 910/1505) *Mevâhib-i 'Aliyye*'sinden alıntılar yer almaktadır. (13a-14a) varaklarında ise Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî Hakkı Ebeveyni'r-Rasûl*'u bulunmaktadır. Zihnî, bu eseri yine Kastamonu'nun “Timene” kasabasında, 6 Zilhicce 998'de (6 Ekim 1590) istinsah etmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.14a

Sefine'nin (14b-16a) varaklarında, Şemseddin Lâhîcî'nin (ö. 912/1506), Mahmûd-ı Şebüsterî'nin (ö. 720/1320?) *Gülşen-i Râz*'ına yazdığı *Mefâtîhu'l-i 'câz* adlı şerhinden bir bölüm yer almaktadır. Zihnî, bu eseri Karadeniz seyahatinde 12 Zi'l-Hicce 998'de (12 Ekim 1590) Sinop'ta istinsah etmiştir (Şekil 5).

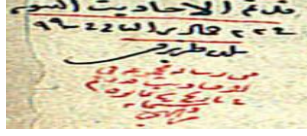
Şekil 5. Zihni, Sefine, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.16a

Sefine'nin (17a-18b) varaklarında, Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî Esmâ'î'l-Hüsna* adlı eseri yer almaktadır. Zihni, bu eseri Mehmet Paşa ile Trabzon'a giderken, 12 Zi'l-Hicce 998 (12 Ekim 1590) tarihinde Giresun'un Derebolu (Tirebolu) kasabasında istinsah etmiştir (Şekil 6).

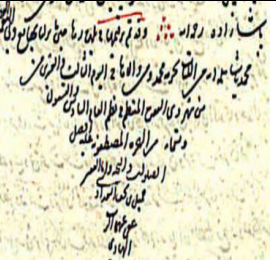
Şekil 6. Zihni, Sefine, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.18b

Sefine'nin (19a-24a) varaklarında, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Ehâdis fî müddeti'd-dünyâ ve eşrâti's-sâat* 1 ve (24a-26b) varaklarında da *el-Mecâlis mine'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye* adlı bir eser istinsah edilmiştir. Zihni, eserin ferağ kaydında ismini belirtmeden Trabzon'da 22 Cemâdiyü's-sânî 999'da (17 Nisan 1591) istinsah ettiğini kaydetmiştir (şekil 7).

«قد تم الاحاديث النبوية في 22 جمادى الثاني في 999 ببلدة طربزون» “Ehâdîsî'n-Nebevîyye, 22 Cemâdiyü's-sânî 999'da (17 Nisan 1591) Trabzon beldesinde tamamlandı.”	
--	--

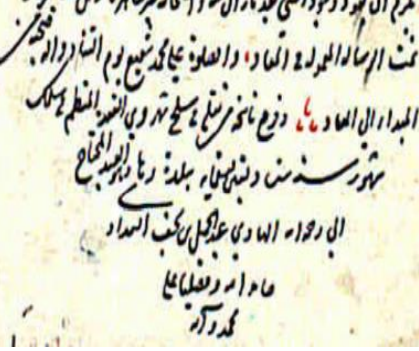
Şekil 7. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.26b

Sefine'nin (27a-28b) varaklarında Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî mes'eleti halkı'l-Kur'an*'ı bulunmaktadır. Zihnî bu eseri Mehmet paşa ile birlikte Rüha'dayken (Urfa) 23 Zi'l-kade 996'de (14 Ekim 1588) istinsah etmiştir (Şekil 8).

«وقد تمّ ترقيمها في بلدة رها، حين ما نزلنا بها مع ولي النعمة العظمى محمد پاشا — سلمه الله من البليات بحرمة محمد ومن والاها — في اليوم الثالث والعشرين من شهر ذي القعدة المنتظم في نظم العام السادس والتسعون وتسعمائة من الهجرة المصطفوية عليه افضل الصلوات والتحية؛ وانا الفقير جميل بن نجف البغدادي عفى عنهما الرب الهادي» “(Eserin) istinsahı, velî-nimetim Mehmed Paşa – Allah Muhammed'in hürmeti hakkı için tüm belalardan korusun- ile birlikte Rühâ beldesindeyken 23 Zi'l-kade 996 (14 Ekim 1588) tamamlandı. Ve ben, Cemîl b. Necef el-Bağdâdî; Allah ikisini de affetsin.”	
--	---

Şekil 8. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.28b

Sefine'nin (29a-34a) varaklarında Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî'l-ma'âd*'ı yer almaktadır. Zihnî bu eseri Rüha'dayken zilkade 996'da (Ekim 1588) istinsah etmiştir (Şekil 9).

«تمت الرسالة المعمولة في المعاد، والصلوة على محمد شفيغ يوم التناد وآله صحبه من المبداء الى المعاد. وفرغ ناسخه من نقله في شهر ذي القعدة المعظم في سلك شهور سنة ست وتسعين وتسعمائة، ببلدة رها؛ وهو العيد المحتاج الى رحمة الله الهادي، عبد الجميل بن نجف البغدادي، حامداً لله ومصلياً على محمد وآله.» “<i>Risâle fî'l-ma'âd</i> diye bilinen eserin yazılması - kıyâmet gününde şefâ'ateden Muhammed'e, âline ve eshâbına mebdadan me'âda kadar salavat olsun – tamamlandı. Müstensih bunun naklını 996 yılın Zi'l-kade ayının son gününde (Ekim 1588) Rühâ beldesinde tamamladı. Müstensih ise Hâdî Allah'ın rahmetine en muhtaç olan kulu Abdü'l-Cemîl b. Necef el-Bağdâdî; Allah'a hamd olsun, Muhammed'e ve âline salât ve selâm olsun.”	
--	--

Şekil 9. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.34a

Sefine'nin (35b-38b) varaklarında, Muslihuddîn Lârî'nin (ö. 979/1572) *Risâle fî Takrîri Bürhânî't-Temânu*'u bulunmaktadır. Zihni, bu eseri, 1000 yılının Muharrem ayının ortalarında (Kasım 1591) Erzincan'a bağlı Erzenü'r-Rûm'da istinsah etmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. Zihni, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.38b

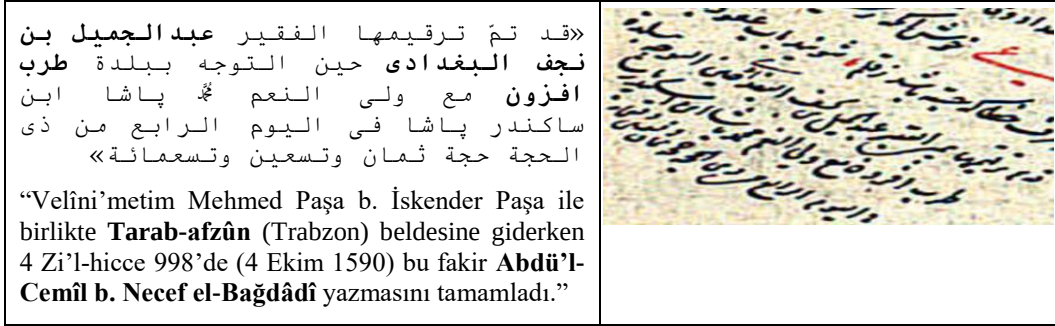
Sefine'nin (39a-40b) varaklarında Şerîf Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eserinin onuncu bölümü ve (41b-42a)'da Sa'düddîn-i Hammûye'nin (ö. 671/1272'de hayatta) *Risâle fî beyân-i havâss-ı sûre-i Yâsîn* adlı eseri yer almaktadır. (42b-46a) varaklarında da Arapça ve Farsça çeşitli şiirler, hikâyeler, dualar ile Nasirüddin Tûsî, Sadreddin Konevî, İmam Alî, Yahya b. Hâlid'den alıntılar, (46b-47a)'da da Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî's-semâ'ı ve'r-raks* adlı eseri ve (47b-48b) varaklarında *Risâle fî beyânî'r-rûh*'u istinsah edilmiştir. Zihni bu eseri Karadeniz yoluyla Trabzon'a giderken, esen fırtınadan dolayı mecburen sahile çekilip Timene karyesinde 4 Zi'l-hicce 998'te (24 Ekim 1590) istinsah etmiştir (Şekil 11).

Şekil 11. Zihni, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.48b

Sefine'nin (49a) varağında bir hadis şerhi ve (49b)'de Zeynüddîn Hâfî'nin (ö. 838/1435) *Silsiletü'l-meşâyih*'i kaydedilmiştir. (50a) da beyaz bırakılmıştır. (50b-51a) varaklarında

Abdurrahmân-ı Câmî'nin (ö. 898/1492) *Şerh-i Hadîs-i Ebû Zer*'i yer almaktadır. Zihnî bu eseri 4 Zi'l-hicce 998'de (4 Ekim 1590) istinsah etmiştir. (Şekil 12)

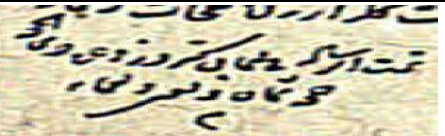
Şekil 12. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.51a

Sefine'nin (51b) varağında, Hz. Ali'nin bir hutbesi ve (52a) da Vassâf'ın (ö. 730/1330) *Tecziyetü'l-Emsâr*'ından bir parça bulunmaktadır. (55b-56a) varaklarında Burhâneddîn Merginânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü'l-Mübtedî*'sinden bir parça istinsah edilmiştir. (56a) varağında ise Fârâbî, İsmâîl b. Hammâd Cevherî, İbni'l-'Amîd, Şeyhu'r-Reis İbn Sînâ gibi 30 âlimin vefat tarihleri kaydedilmiştir. *Sefine*'nin (56b) varağında müellifi bilinmeyen *Risâle fî't-Tenâsuh* adlı bir eser bulunmaktadır. Ferağ kaydına göre Zihnî bu eseri, Zi'l-kade'nin son günlerinde 999'da (Eylül 1591) Rize'de istinsah etmiştir (Şekil 13).

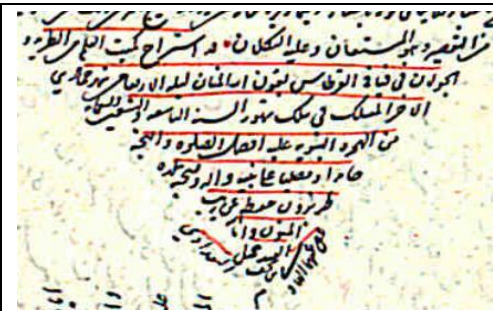
Şekil 13. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.56b

Zihnî, *Sefine*'nin (57a) varağında, Dizful'da (Huzistan) hüküm süren Muşâşâ'lar sülalesinin seyyidlik nesebine dair 1000 (1591) yılında bir kayıt düşürmüştür. *Sefine*'nin (57b) varağında ise Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın (ö. 440/1049) *Havrâ* adlı Farsça rubâîsinin Türkçe şerhi bulunmaktadır. Zihnî, bu eseri Kitroz (Gideros) Limanı'nda 1 Zilhicce 998'de (1 Ekim 1590) istinsah etmiştir (Şekil 14).

«تمت الرسالة في ليمان كيتروز في غرة ذي الحجة ثمان وتسعين وتسعمائة» “Risâle, Kitroz (Gideros) limanında 1 Zi'l-hicce 998'de (1 Ekim 1590) tamamlandı.”	
---	--

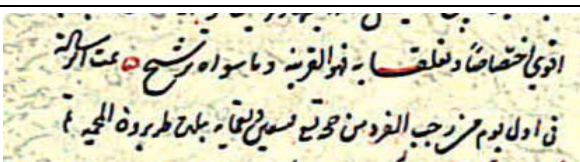
Şekil 14. Zihnî, Sefine, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.57b

Sefine'nin (60a-62a) varaklarında *Risâletü fazileti makârimi'l-ahlâk*, (62a-63a)'da *el-Emsâl* ve (62b-67a) varaklarında da Abdürrezzâk Kâşânî'nin (ö. 736/1335) *Risâletü'l-kazâ ve'l-kader*'i bulunmaktadır. Zihnî, bu eseri Trabzon'da Cemâdiyü'l-âhir 999'da (Mart 1591) istinsah etmiştir (Şekil 15).

«قد استراح كميّ القلم من الطريد والجولان في فيافي القرطاس بعون الله المنان ليلة الاربعاء من شهر جمادى الاخر المنسلك في سلك شهور السنة التاسعة والتسعين وتسعمائة من الهجرة النبوية عليه افضل الصلوة والتحية حامداً ومصلياً على نبيه وآله وصحبه ببلدة طربزون حفظه الله عن ريب والمنون، وانا العبد جميل بن نجف البغدادي» “Allah'ın yardımıyla, 999 senenin Cemâdiyü'l-ahir ayının Çarşamba gecesinde (Mart 1591), Trabzon beldesinde – Allah tüm belalardan ve zorluklardan korusun - Kalem, kâğıt üzerinde gezmekten ve dolaşmaktan feragat etti ve ben Abdü'l-Cemîl b. Necef el-Bağdâdî.”	
---	---

Şekil 15. Zihnî, Sefine, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.67a

Sefine'nin (67b) varağında Tâceddin el-İsferâyînî'nin (ö. 682/1283) *Şerhi'l-Misbâh*'ından ve Şeyh Sadûk'un (ö. 381/991) *Men lâ yahduruhü'l-fakîh* adlı eserinden nakiller yazılmıştır. (68b-71b) varaklarında ise Ebü'l-Kâsım es-Semerkindî'nin (ö. 888/1483'ten sonra) *Risâletü'l-İsti'ârât* adlı eseri bulunmaktadır. Zihnî, bu eseri 1 Receb 999'da (25 Nisan 1591) Trabzon'da istinsah etmiştir (Şekil 16).

«تمت الرسالة في اول يوم من رجب الفرد من حجة تسعين وتسعمائة ببلدة طربزون المحمية تم.» “Risâle'nin İstinsahı, 1 Receb 999'de (25 Nisan 1591) Trabzon'da tamamlandı.”	
---	--

Şekil 16. Zihnî, Sefine, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.71b

Sefine'nin (72a-74a) varaklarında Adudüddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *er-Risâletü'l-vaz'îyye*'si ve (74a) varağında Zeynüddîn Ebubekr-i Tâybâdî'nin (ö. 791/1388) *Manzume der*

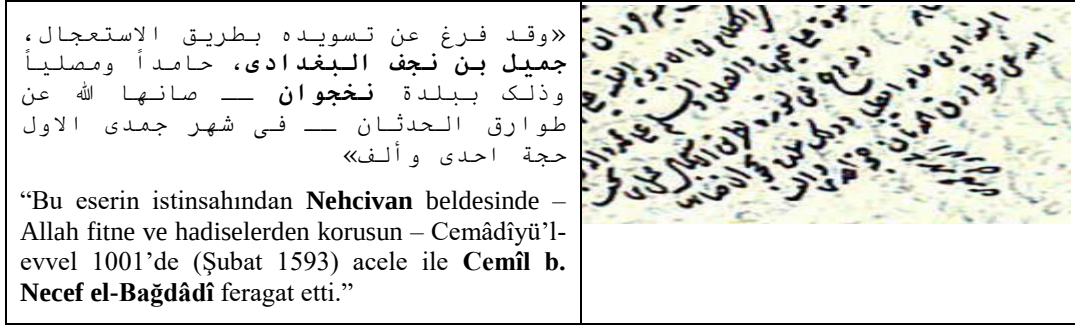
tahkîk-ı mesâdir adlı Farsça eseri istinsah edilmiştir. Ayrıca, (75a-80a) varaklarında İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) *el-Kasîdetü'l-hamriyye*'si ve Zihnî'nin bu kasideye yazdığı *Hâşiye*'si yer almaktadır.

Zihnî, İbnü'l-Fârız'ın kasidesini Zi'l-kade 995'te (Ekim 1587) Rakka'da istinsah etmiş ve Mehmet Paşa ile beraber Trabzon'a giderken, fırtınadan dolayı Kitroz (Gideros) limanında durakladıkları sırada, pazartesi günü 1 Zilhicce 998'de (1 Ekim 1590) bu kasideye haşiye yazmıştır (Şekil 17).

Şekil 17. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.80a

Sefine'nin 81a-b varaklarında Şerîf Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ından bir bölüm ve (82a-84a) varaklarında yine Cürcânî'ye ait *Muhtasari'l-keîâm fî'l-edvîye* adlı eseri bulunmaktadır. Zihnî, bu eseri Cemâdiyü'l-evvel 1001'de (Şubat 1593) Nahcivan'da istinsah etmiştir (Şekil 18).

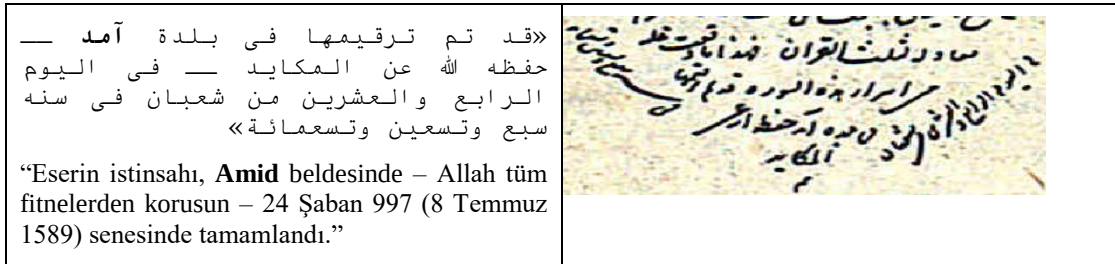

Şekil 18. Zihnî, Sefine, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.84a

Sefine'nin (84b-89a) varaklarında tıbbi ilaç tarifleri ve İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) *Risâle fi'l-edvîye*'si bulunmaktadır. (89b) varığında Mevlânâ Fûrûğî-i Kazvîni'nin (ö. 1038/1628) Farsça rubaileri yer alır. Mevlânâ Fûrûğî, hekim ve şair olup Kazvin'de attarlık ve tıbbi işler ile meşguldü. Dükkânı, dönemin ilim ve edep erbabının buluşma noktasıydı. Zihnî'nin de Kazvin'e gidip Fûrûğî ile görüştüğü ihtimal dâhilindedir (Kâşî, 1396: 49-52).

Sefine'nin (90a) varığında, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'nin (ö. 563/1167) *Âdâbü'l-mürîdin* adlı eserinin Farsça tercümesinden bir bölüm bulunmaktadır. (90b-91a) varakları ise boş bırakılmıştır. (91b) varığında, Ehli-i Şirâzî (ö. 942/1535), Mevlânâ (ö. 672/1273) ve Emir Hümayun'dan (ö. 902/1496) Farsça şiirler ile ilaç ve macun tarifleri kaydedilmiştir.

Sefine'nin (95b-97a) varaklarında, *Tefsîr-i Sûretü'l-İhlâs* yazılmıştır. Zihnî, bu eseri Amid'de 24 Şaban 997'de (8 Temmuz 1589) istinsah etmiştir (Şekil 19).

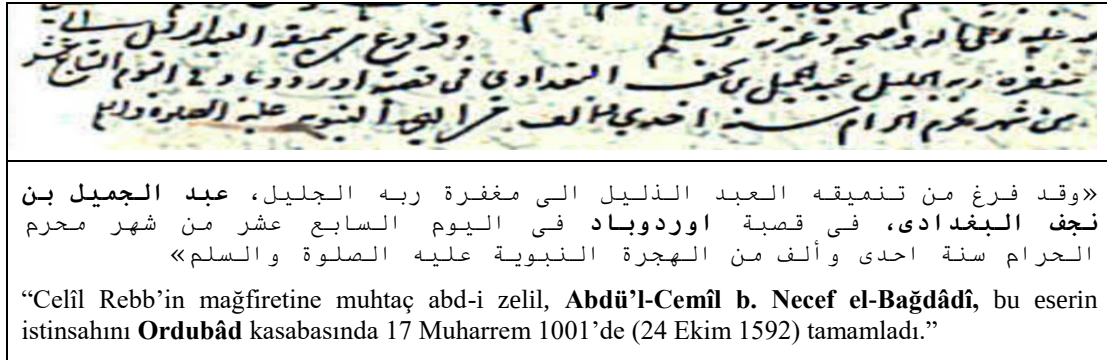

Şekil 19. Zihnî, Sefine, Esad Ef.Ktp., n. 3790, vr. 97a

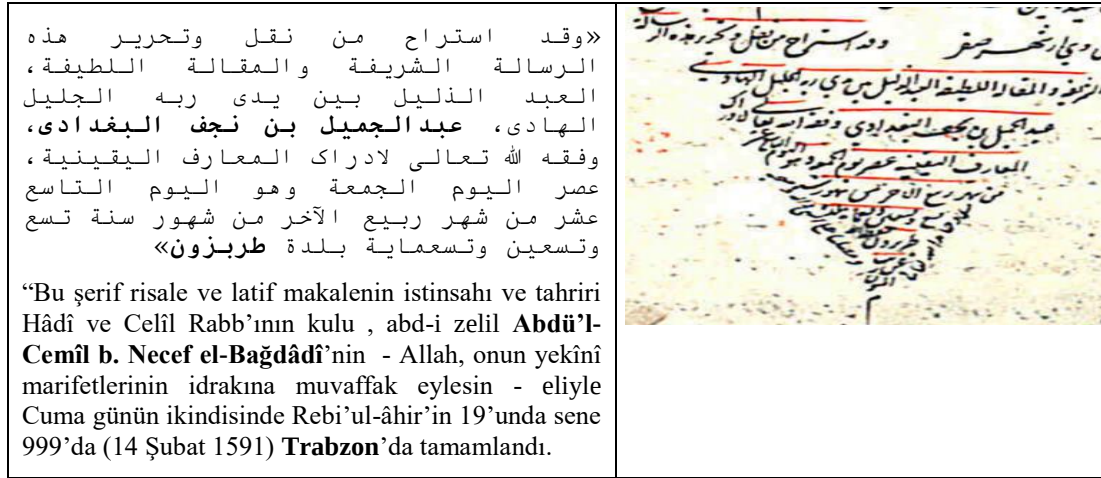
Sefine'nin (98a-101a) varaklarında Fuzûlî'nin (ö. 963/1556) *Tahniyet-nâme*'si, Ebüssuud Efendî'nin (ö. 982/1574) mektubu ve Abdulkadir-i Geylânî'nin (ö. 561/1166) kasidesi bulunmaktadır. (101a-138b) varaklarında ise Şâh Tâhir-i Dekenî'nin (ö. 956/1549) *Münşâât*'ı yer almaktadır. Zihnî, bu eseri Trabzon'da 29 Ramazan 999'da (21 Temmuz 1591) istinsah etmiştir (Şekil 20).

Şekil 20. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.138b

Sefine’nin (139b-140a) varaklarında Kemalpaşazâde’nin *Risâle fî medhi’s-sa’y ve zemmi’l-bitâle*’si ve (140b-141b)’de da Devvânî’nin *er-Risâletü’l-kalemîyye*’si yer almaktadır. Zihnî, bu eseri 17 Muharrem 1001’de (24 Ekim 1592) Ordubâd’da istinsah etmiştir (Şekil 21).

Şekil 21. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., nr.3790, vr.141b

Sefine’nin (142a-144a) varakları boş bırakılmıştır. (144b-145a)’da Kâdî Mîr Meybüdî’nin (ö. 909/1504) *el-Fevâtiḥ*’inden bir parça yer almaktadır. Zihnî, (146b) varağında hocası Mirzâ İbrahim Hemedânî’nin telif ettiği eserlerin isimlerini ve (147b) da Ebü’l-Alâ’ el-Maarî’den (ö. 449/1057) bir gazel kaydedilmiştir. (150b-188a)’da ise Câmî’nin *Levâmiu’l-envâr*’ı bulunmaktadır. Zihnî bu eseri 19 Rebiü’l-âhir 999’da (14 Şubat 1591) Trabzon’da istinsah etmiştir (Şekil 22).

Şekil 22. Zihnî, *Sefine*, Esad Ef.Ktp., n. 3790, vr.188a

Sefîne'nin (189b-190a) varaklarında Hüseyin b. Osman er-Râzî'nin *el-Fevâid*'inden Farsça bir parça yazılmıştır. Zihnî, *Sefîne*'sinin (190b, 191b ve 192a) varaklarında Farsça ve (194b) varağında da Türkçe olarak kendi gazellerini istinsah etmiştir. (192a-b) varağında da İmam Ali b. Musa'ya atfedilen *Gurrenâme* istinsah edilmiştir.

Sonuç

Tezkire ve tabakât türündeki eserler, her ne kadar biyografik ve edebî araştırmalar için temel kaynaklar arasında yer alsa da, çeşitli nedenlerle yanlış, eksik veya taraflı bilgiler içerebilmektedir. Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'si ve Mustafa Âlî'nin Kühü'l-Ahbârı gibi eserlerde de görüldüğü üzere, bazı tezkire müelliflerinin şahsiyetler hakkında yeterli bilgi vermediği ya da tamamen sessiz kaldığı durumlar söz konusudur. Ayrıca, bu tür eserlerin bazı yazma nüshalarına sonradan müdahale edilerek metne eklemeler yapıldığı da gözlemlenmiştir.

Bu çerçevede, şair, mûsikîşinas, hattat ve devlet adamı olan Necefzâde Zihnî-i Bağdâdî'ye dair sahip olduğumuz temel veriler büyük ölçüde tezkire kayıtlarına dayanmaktadır. Tezkirelerde, Zihnî'nin mûsikî ilminde üstat olduğu, Farsça ve Türkçe şiirler ile muammalar kaleme aldığı, hattatlıkta mahir olduğu ve Mehmet Paşa'nın nedimi olarak görev yaptığı, ayrıca Yusuf u Züleyha ve Sâkînâme adlı eserleri yazdığı belirtilmektedir. Ancak bu bilgiler oldukça sınırlıdır. Öte yandan, çağdaşı ve hemşehrisi Bağdatlı Ahdi'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı tezkiresinde Zihnî'nin isminin yanlışlıkla “Abdü'd-Delîl” şeklinde kaydedilmesi, bu hatanın sonraki tezkirelerde ve günümüz literatüründe de tekrarlanarak devam etmesine yol açmıştır.

Zihnî'nin hayatı ve eserlerine dair önemli bir diğer kaynak, bizzat istinsah ettiği

yazmalar ve bu yazmalar üzerindeki şahsi notlarıdır. Bu bağlamda, onun tarafından istinsah edildiği belirlenen iki nüsha tespit edilmiştir: biri Veliyüddin Efendi Kütüphanesi'nde (nr. 1986), diğeri Esad Efendi Kütüphanesi'nde (nr. 3790) bulunmaktadır. İlk nüshada iki ayrı eser istinsah edilmişken, ikinci nüsha Zihnî'nin Sefîne adlı derleme eseridir ve içerdiği notlar, onun hayatı ve seyahatleri hakkında yeni bilgiler sunmaktadır.

Bu notlardan hareketle, Zihnî'nin Mehmet Paşa ile Bağdat'ta tanıştıktan sonra onun vefatına kadar birlikte seyahat ettiği; bu seyahatlerin ilkinin Bağdat'tan İstanbul'a, ikincisinin ise Karadeniz üzerinden Trabzon'a doğru gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yolculuk güzergâhları ve tarihleri Zihnî'nin notları sayesinde ayrıntılı şekilde takip edilebilmektedir. Mehmet Paşa'nın Trabzon'da vefatının ardından Zihnî, Rize ve Erzurum yoluyla İran'a yönelmiş; burada Ordubâd, Nahçıvan, Hemedân, Kazvin, Şüşter gibi şehirlerde bulunmuş ve dönemin bazı âlimleriyle temas kurmuştur. Ayrıca, 1004 (1596) yılında Diyarbakır'da olduğu da anlaşılmaktadır.

Zihnî'nin bu seyahatleri sırasında kaleme aldığı veya istinsah ettiği *Sefîne* ve *Hâşiye ale'l-Kasîdeti'l-Hamriyye* gibi eserler tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, düştüğü bir kayıttan, oğlu Muhammed Said'in 19 Şaban 1003'te (29 Nisan 1595) doğduğu bilgisi de elde edilmiştir. Tüm bu veriler, yalnızca Zihnî'nin biyografisine katkı sağlamaktadır.

Yazar Katkıları: Bu makale tek yazarlı olarak yazılmıştır.

Çıkar Beyanı: Bu makalede herhangi bir çıkar tartışması yoktur.

Kaynaklar

- Abdullah Efendî. (1401). *Riyâzu'l-ulemâ*. (nşr. Hüseyini, A.). Matbaatu'l-Hiyâm.
- Âgâ Büzürg-i Tahrânî. (2009). *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*, (Cilt 9). Dârü İhyâi't-turâsi'l-Arabî.
- Agh Ghaleh, A. (2011). *Nüsha-şenâht*, (A Handbook of Persian Codicology). Müesses-e Mirâs-ı Maktoob.
- Ahdî. (2018). *Gülşen-i Şu'arâ*. (haz. Solmaz, S). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ahdî. *Gülşen-i Şu'arâ*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 2604.
- Akûn, Ö. F. (1988). "Ahdî", *TDV İslâm ansiklopedisi*, (Cilt.1, s. 509-514). TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları.
- Ali Emîrî. (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. (haz. Kadioğlu, İ.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Âlî, M. (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı*. (haz. İsen, M.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Âşık Çelebî. (2018). *Meşâirü's-şuarâ*. (haz. Kılıç, F.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ayvansarâyî, H. (2017). *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. (haz. Ekinci,R.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Begjani, A. (1393). “Kavsî-i Şüşterî, Edib-i Gonnâm-ı Devre-i Safavî”, *Âine-i Mirâs* 1(54), 37-51.
- Beyânî, M. (2017). *Beyânî tezkiresi* (Tezkiretü' ş-şu'arâ). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Doğan, A. (2020). Bağdatlı Zihnî ve mecmualardaki bazı şiirleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 13(82), 199-222.
- Ekmekçi, G. (2008). *XVI. yüzyıl Diyarbakır şairleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dicle Üniversitesi.
- Enver, Ali. (1309). *Semâ'hâne-i edeb*. Âlem Matbaası.
- Esad Mehmed Efendî. (1995), *Şâhidü'l-Müverrihîn*. (haz. Oğraş, R.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Esrâr Dede. (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. (haz. Genç, İ.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Gökyay, O. Ş. (1993). “Cönk”, *TDV İslâm ansiklopedisi*, (Cilt. 8, s. 73-75). TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları.
- Herevî, N. M. (1369). *Nakd ve Tashih-i Mutûn: Merâhil-i Nûsheşinâsî ve Şivehâ-yi Tashih-i Nûshehâ-yi Hattî-i Fârsî. Âstân-ı Kuds-i Razavî*.
- Hüseyinî, S.M.T. (1400), *Fihrist-i Destnivishâ-yı Kitabhane-i Esed Efendî*. İntişarat-ı Meclis.
- İskender Beyk. (1350). *Tarih-i Âlem Ârâ-yı Abbâsî*. (nşr. Afşâr, İ.). Emir Kebir.
- İskenderoğlu, R. (1989). *Beylerbeyi Gazi İskender Paşa*. Ankara.
- İsmail Paşa. (1951). *Hediyyetü'l-'ârifîn*. (haz. Rifat Bilge). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Kâşî, Takiyüddîn. (1396). *Hulâsatü'l-aş'âr ve zubdatu'l-afkâr*. (Cilt 6). thk. Debir Siyâkî. Müessesesi-i Mirâs-ı Mektub.
- Kehhâle, Ö. (1993). *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*. Müessesetü'r-Risâle.
- Kesik, B., Baka, Ş. (2012). Bâdatlı Zihnî'nin Sâkî-nâmesi. *Turkish Studies* (8/4), 957-968.
- Latîfî. (2018). *Tezkiretü' ş-Şu'arâ*. (haz. Canım, R.). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Mecmû'a-yî Eş'âr. Ankara milli kütüphane yazmalar koleksiyonu, nr. Mil. Yz. Cönk. 154, vr. 3b.
- Mecmû'a-yî Eş'âr. İstanbul millet kütüphanesi, Ali Emiri koleksiyonu, nr. Manzum, 555, vr. 10a.
- Mecmû'a-i Eş'âr. Ankara milli kütüphane yazmalar koleksiyonu, nr. 2216.
- Mecmû'a-i Eş'âr. İstanbul büyükşehir belediyesi, Atatürk kitaplığı, nr. Bel Yz K 0868.
- Mecmû'a-i Kasâ'id. İstanbul: Süleymaniye yazma eser kütüphanesi, Esad Efendî koleksiyonu, nr: 3424.
- Mecmû'a-i Müntehâbât-ı Eş'âr. İstanbul Süleymaniye yazma eser kütüphanesi, Nuruosmaniye koleksiyonu, nr. 4966.
- Mecmû'a-i Müntehâbât-ı Kasâ'id ve Eş'âr. İstanbul Süleymaniye yazma eser kütüphanesi, Nuruosmaniye koleksiyonu, nr. 4962.

- Mehmed Süreyyâ. (1996). *Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye-VI.* haz. Akbayar, N. Kültür Bakanlığı-Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Muhammed el-Emin. (1983). *A 'yânu 'ş-Şia.* (nşr. Hasan el-Emin). Dâru't-taâruf li'l-matbuât.
- Müstakimzâde. (1928). *Tuhfetu 'l-hattâtin.* Devlet Matbaası.
- Riyâzî, M. (2017). *Riyâzü 'ş-Şuarâ.* (haz. Açıköz, N.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Safâyî, M. (2005). *Tezkire-i Safâyî.* (haz. Çapan, P.). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Salmani, M. (2023). Osman Dede'nin Rabt-ı Ta'bîrât-ı Mûsıkî Mesnevîsi hakkında yeni bulgular: Ta'bîr mi Tağyîr mi?. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (11), 600-610. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1280170>
- Sehî Beg. (2017). *Heşt Bihişt.* (haz. İpekten ve...). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Solmaz, S. (1996). *Ahdî ve Gülşen-i şuarâsı.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Sotûde, G. R. (1371). *Merce'-şinâsî ve revîş-i tahkik der edebiyat.* III. Baskı. İntişârât-ı Semt.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâ'ilî.* (haz. Kurnaz, C. & Tatçı, M.). Bizim Büro Yayınları.
- Ubeydî. (2017). *Netâyicü 'l-ezhâr.* (haz. Kılıç, E.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.